

Гоц Т.,
студентка ННІ педагогіки
Науковий керівник – І. В. Голубовська,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Вивчення мовленнєвого етикету на уроках української мови в початкових класах

Живучи в соціумі, кожна людина керується загальноприйнятими нормами поведінки в суспільстві, або етикетом. Практично щодня ми опиняємось у стандартних етикетних ситуаціях – привітання, прощання, звертання, побажання, вибачення, співчуття, запрошення, поздоровлення, похвали, благословення тощо. Вербальним вираженням етикетних норм є мовленнєвий етикет.

На думку Мирослава Стельмаховича, український мовленнєвий етикет – національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості. Він сформувався історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності та честі, української шляхетності й аристократизму духу [1; 20].

Опановуючи мову, дитина змалечку засвоює найпростіші етикетні формули, так звані слова ввічливості спасибі, дякую, будь ласка, вибачте і т. д. Робота з вивчення мовленнєвого етикету продовжується і в молодшій школі, зокрема на уроках української мови.

Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти, навчальний предмет "Українська мова" будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною [2]. Безпосереднє засвоєння учнями національних формул мовленнєвого етикету та етикетних правил спілкування передбачено соціокультурною змістовою лінією.

Систематична робота з вивчення українського мовленнєвого етикету розпочинається у 2 класі [3], під час вивчення теми "Слова ввічливості" (розділ "Мова і мовлення"). Професор Вашуленко М. С. пропонує учням ознайомитися з етикетними ситуаціями зустрічі і прощання. Другокласники опановують уміння ставити запитання, формулювати відповідь, висловлювати прохання, подяку, вибачатись. Діти мають засвоїти найтипівіші етикетні формули: Доброго ранку! Добридень! Добраніч! Доброго дня! На добраніч! Доброго вечора! Здрастуйте! Заходьте, будь ласка! До побачення! Дозвольте Вам допомогти! Будьте здорові! Сідайте, будь ласка! [3; 77].

Навчальний матеріал підручника не обмежується типовими формулами мовленнєвого етикету; належна увага приділяється й культурі мовлення. Наприклад, знайомлячи учнів із правилами подяки й вибачення, автор наголошує й на граматичних нормах: "Дякую **вам**", а не "Дякую **вас**", "Пробачте **мені**", а не "Пробачте **мене**". Таким чином, у майбутньому діти зможуть уникнути поширених помилок.

Проблематичним для багатьох українців є вміння правильно звертатися до співрозмовника. Дуже добре, що вже в другому класі діти вчаться вживати форми кличного відмінка, а також набувають навички виділення звертань в усному й писемному мовленні:

"До автобуса зайшла бабуся. А вільних місць не було. Івась підвівся:

– Бабусю, сідайте, будь ласка!

Бабуся подивилася ласкаво на хлопчика і сказала:

– Спасибі, синку! Рости великий!" [3; 77].

Ця вправа цікава не тільки завданнями з виділення звертань та слів ввічливості: проста життєва ситуація показує дітям істинну моральну цінність етикету, адже в основі норм поведінки покладено щире намагання однієї людини бути корисною іншій.

Робота з вивчення культури спілкування продовжується в 3-ому класі [4]. У розділі "Мова і мовлення" учням пропонуються такі теми: "Мова – найважливіший засіб спілкування", "Культура усного і писемного мовлення",

"Культура спілкування". Навчальний матеріал, представлений у першій темі, викликає в юних читачів захоплення рідною мовою. Саме завдяки мові людина може одночасно побувати в далекому минулому, у сьогоденні й зазирнути в майбутнє. На нашу думку, педагог може поставити дітям узагальнюючі запитання: То для чого ж людям потрібна мова? З яких елементів вона складається? Чи достатньо знати слова, щоб передати свої думки іншому?

Особливу увагу варто звернути на тему "Культура усного і писемного мовлення". Усне мовлення має бути правильним, виразним, зрозумілим для всіх, хто його слухає. Зазвичай у людському житті переважає усне спілкування, при якому зростає роль невербальних компонентів: міміки, пантоміміки, жестів, інтонації, паузи. Розкриваючи перед третьокласниками специфіку усного мовлення, автор підручника ставить перед читачами важливі запитання: "Коли треба підвищувати силу голосу? Як треба говорити в місцях спільного користування? Яким повинне бути ваше мовлення?" [4; 15]. Отже, в такий спосіб, окрім безпосереднього засвоєння конкретного навчального матеріалу, діти, по-перше, мають усвідомити певні межі в поведінці. По-друге, тут підкреслюється роль інтонації: важливо не тільки те, **що** говорити, а і **як** говорити. Також у підручнику вміщені корисні поради щодо культури писемного мовлення.

Вивчення теми "Культура спілкування" сприяє формуванню в учнів уявлення про культуру мовлення і спілкування, закріпленню вмінь і навичок використання мовленнєвого етикету, вихованню в дітей поваги до рідного слова. Третьюкласники знайомляться з нормами наголошування, а також учаться самостійно працювати з довідковою літературою.

Цілком логічно, що програма й підручник для 4-ого класу [5] передбачає вдосконалення й закріплення знань, умінь і навичок, здобутих учнями під час навчання в попередніх класах. Зокрема у процесі складання усних та письмових висловлювань та в ході проведення розмови закріплюються важливі етичні навички: не втручатись у розмову інших, не виявляти свого поганого настрою,

не говорити багато про себе, бути уважним до співрозмовника, доречно вживати слова ввічливості.

Опрацювання розділу "Мова і мовлення. Текст" допоможе збагатити словниковий запас учнів, вдосконалити їх мовленнєві вміння й навички, розвинути самостійність мислення. Кращому засвоєнню матеріалу сприятимуть узагальнюючі запитання: Що ви знаєте про українську мову? Чим відрізняється усне мовлення від писемного? Як допомагають у спілкуванні міміка, жести, інтонація?

Отже, практичне засвоєння мовленнєвого етикету в поєднанні з елементами культури мовлення на уроках української мови в початкових класах прищеплює дітям любов до рідного слова, розвиває їх мислення, виховує в них шанобливе ставлення до оточуючих.

Список використаних джерел та літератури

1. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет / М. Стельмахович // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 20–21.
2. УКРАЇНСЬКА МОВА. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів для 1–4 класів / М. С. Вашуленко, К. І. Пономарьова, О. Ю. Прищепа, В. О. Мартиненко, С. О. Караман, Н. І. Лунько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.mon.gov.ua / images / files / navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf](http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf)).
3. Українська мова : підруч. для 2 класу загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик. – К. : Освіта, 2012. – 160 с.
4. Українська мова : підруч. для 3 класу загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко, Н. А. Васильківська / за ред. М. С. Вашуленка. – К. : Освіта, 2013. – 192 с.
5. Українська мова : підруч. для 4 класу загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою / М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик, О. І. Мельничайко ; за ред. М. С. Вашуленка. – К. : Освіта, 2015. – 192 с.